

Fasli Filozof Taha Abdurrahman'ın Emanet Paradigması Üzerine Bir Analiz | Zehra Nur Düz

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2022-2023

ÖZET

Temelde bir ahlak teorisi olan İ'timâniyye (ilahî sözleşme ve emanet paradigması), eserlerinde bütüncül ve çok yönlü bir İslâmî metodoloji takip eden Taha Abdurrahman'ın düşünce dünyasını oluşturan temel paradigmalardan birini teşkil etmektedir. Ibn Haldûn'un inşa ettiği umrân ilmi Taha Abdurrahman'ın paradigmasının ana sistematiğini oluşturmaktadır. Abdurrahman, Ruĥu'd-dîn: min dayki'l-i'timâniyye ilâ sea'ti'l-i'timâniyye adlı kitabında düşüncelerini burhan, sultan (iktidar) ve vicdan (sezgiye dayalı bilinc) üçlemesinden oluşan bir paradigma üzerine inşa etmektedir. Abdurrahman'a göre felsefenin mücerred aklının empoze ettiği burhan ve modern dünyada kanunların büyük ölçüde kaynağını teşkil eden ve iktidarın bir ifadesi olan sultan, insanoğlunu mutluluğa götüremez. Hem dünya hem de âhiret hayatında insanı saadete ulaştıracak olan şey vicdandır Taha Abdurrahman'ın emanet paradigmasının üç ana bileşeni vardır. Bunlardan birincisi şehâdet, ikincisi emanet, üçüncüsü ise tezkiyedir. Abdurrahman emanet paradigması ile İslam felsefesini yeniden temellendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda düşünür vahiy, akıl, ahlâk ve fiil (ya da amel) şeklindeki dört varlığın birbirinden ayıramaz olduğunu ve birbirine düşman varlıklar olarak nitelendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Düşünürün teorisi, üç ana bileşen arasındaki ontolojik bir bağa dayanmaktadır. Ona göre din, akıl ve ahlak ayrılmaz varlıklardır. Felsefi-politik yenilenmeye yönelik etik projesine, eylem olarak ifade ettiği dördüncü varlık da önemli bir unsur olarak eklenebilir.

Taha Abdurrahman'ın ilahî sözleşme ve emanet paradigması:

Temelde bir ahlak teorisi olan İ'timâniyye (ilahî sözleşme ve emanet paradigması), eserlerinde bütüncül ve çok yönlü bir İslâmî metodoloji takip eden Taha Abdurrahman'ın düşünce dünyasını oluşturan temel paradigmalardan birini teşkil etmektedir. Arap-İslam dünyasının önde gelen dil, mantık, ahlak ve metafizik filozofu Taha Abdurrahman emanet (i'timâniyye) paradigmasını farklı disiplin ve teorilerden istifade ederek inşa etmiştir. Ayrıca insanoğlunun ontolojisini içinde yaşadığımız dünyanın sınırlılıklarını aşma gerekliliği doğrultusunda fizikî ve metafizik bir bütünlük içerisinde değerlendiriyor olması emanet paradigmasının holistik bir proje olduğuna delalet etmektedir (Gunduzoz, 2021, 141) .

Ibn Haldûn'un görüşleri Taha Abdurrahman'ın teorisini şekillendirirken başvurduğu en önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Ibn Haldûn, inşa ettiği umrân ilmi nde "sinaî Burhan" dediği bir tür müşahade yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntem ilim insanlarını yalnızca tek tip delil ve bilgi kaynağı ile sınırlı kalmayıp onları hem havâs-ı zâhire hem de havâs-ı batına başvurmaya teşvik etmektedir. Havâs-ı batına, kalbe bağlı beş duyguya (hayal kuvveti, akıl, vehim, hafıza ve mutasarrıf) işaret etmekte iken, havâs-ı zâhire tatmak, görmek, işitmek, koklamak ve dokunup duymaktan teşekkül eden zahiri beş duyguya tekabül etmektedir (Gunduzoz, 2021, 143). Bu düşünce, Taha Abdurrahman'ın paradigmasının ana sistematiğini oluşturmaktadır. Abdurrahman, Ruĥu'd-dîn: min dayki'l-i'timâniyye ilâ sea'ti'l-i'timâniyye adlı kitabında düşüncelerini burhan, sultan (iktidar) ve vicdan (sezgiye dayalı bilinc) üçlemesinden oluşan bir paradigma üzerine inşa etmektedir (Abdurrahman, 2021).

Taha Abdurrahman tarafından öne sürülen burhan, sultan ve vicdan şeklindeki üçlü terminolojik sınıflandırma sadece nisbet üzerine inşa edilen siyaset ve iktidar (sultan) ilişkilerinin, insanın bilinc hâlini ve niyet ve eylemlerini denetleme sistemini ifade eden vicdan ile birleştirilmesi, bununla da yetinmeyerek bu iki kategorik alanın burhan ve istidlal vasıtaları ile bütünleştirilmesi gerektiğini öne sürer (Gunduzoz, 2021, 144).

Emanet Paradigması [Da'vâ İ'timâniyye], Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Elest Bezmi'ndeki sözleşmeye referans olarak başvurmaktadır. Bu paradigma, hem dinî ve taabbüdî hayat ile kamu yönetimi ve siyaset alanını

birbirinden ayırıştırarak sekülerizmden hem de bu iki alanı birbirine entegre eden ve din ve siyasetin ayırıştırılmaması gerekliliğini öne süren İslâmcılık akımlarından ayrılmaktadır. Taha Abdurrahman i'timâniyye paradigması bu iki alanın ayrışması mümkün olmayan "kökensel bir üniter yapı" olduğunu öne sürmektedir. Paradigmanın özümü oluşturan "ilâhî emanet şuuru" (i'timân), insanî varlığın olabildiğince özgürleşip genişlemesini amaç edinmektedir. Dolayısıyla emanet paradigması, fiziksel gerçekliği metafizik bir idealizm kategorisine yükseltme iddiasındadır (Gunduzoz, 2021, 143) .

Taha Abdurrahman'ın emanet paradigmasının üç ana bileşeni vardır. Bunlardan birincisi şehâdet, ikincisi emanet, üçüncüsü ise tezkiyedir. İnsan, hafızasındaki ilk şehâdetle dair kayıtlı bilgiyi tezkiye yolu ile sürekli diri tutarsa metafizik âlemle bağlantı kurarak şehâdet âlemi olan bu dünyadaki Allah'a dair her şahitliğinde ve sözsel olarak dile getirdiği her kelime-i şehâdetle bir ölçüde ilk şehâdetinin gücüne yaklaşabilir. Bunun gerçekleşebilmesi insanoğlunun ancak nefsinin ruhunu perdelemesine (tedsiye) karşı, arınmaya (tezkiye) yönelmesi ile mümkün olacaktır. İnsanın bu konuda muhtaç olduğu güç, ise fitratına ve yaratılış mayasına yerleştirilmiş olan ilk şehâdetin hatırasıdır. Buradan hareketle Taha Abdurrahman'ın teorisinin temelini şuhûdiyet kavramının şekillendirdiği görülmektedir. Bu noktada ruh ya da fitrat insanoğlunu ise hak ve adalete götüren bir araç olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede felsefenin mücerred aklının empoze ettiği burhan ve modern dünyada kanunların büyük ölçüde kaynağını teşkil eden ve iktidarın bir ifadesi olan sultan, insanoğlunu mutluluğa götüremez. Hem dünya hem de âhîret hayatında insanı saadete ulaştıracak olan şey vicdandır (Gunduzoz, 2021, 144).

Bir ahlak teorisi olarak i'timâniyye:

Türkçe'de emanet paradigması olarak zikredilen bu paradigma, Batılı kaynaklarda daha çok "Trusteeship Paradigm" şeklinde ifade edilmektedir (Hashas, 2015). Buradaki trusteeship kavramı doğrudan ilâhî sözleşme ve emanet kavramlarına atıfla kullanılmaktadır.

Abdurrahman emanet paradigması ile İslam felsefesini yeniden temellendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda düşünür vahiy, akıl, ahlâk ve fiil (ya da amel) şeklindeki dört varlığın birbirinden ayıramaz olduğunu ve birbirine düşman varlıklar olarak nitelendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Düşünür İslam felsefesi'nin merkezci güçlerinin temelinde ahlak olduğunu vurgular. Abdurrahman'a göre özelde Arap-İslam dünyasının siyasi-felsefi uyanışını yeniden gerçekleştirebilecek; genelde ise çoğulcu bir ethos medeniyetinin oluşumuna katkıda bulunabilecek olan ancak bu ahlaki güçtür (Hashas, 2015, 67) .

Başka bir deyişle, Abdurrahman bazı klasik ve çağdaş İslami düşüncenin yanı sıra Yunan mirasının ve Batı modern düşüncesinin çoğuna hakim olan "klasik ikili düşünce" olarak adlandırılabilir şeyin üstesinden gelmek için Arap-İslam geleneğinde ontolojik ve epistemolojik bir revizyon devrimi tasavvur eder. Düşünürün emanet paradigması olarak öne sürdüğü teori bahsi geçen ahlaki devrimin özeti hükmündedir. Bu paradigma temelde, din ve siyaset, ilahi ve seküler, fiziksel ve metafizik gibi ikiliklerin üstesinden gelmeyi amaçlayan bir ahlak teorisi dir (Hashas, 2015, 67).

Abdurrahman , etiği insan varoluşundan ve onun eyleminden ayrı bağımsız bir disiplin olarak görmez. Teorisi, üç ana bileşen arasındaki ontolojik bir bağa dayanmaktadır. Ona göre din, akıl ve ahlak ayrılmaz varlıklardır. Felsefi-politik yenilenmeye yönelik etik projesine, yapma/çalışma şeklindeki dördüncü varlık da önemli bir unsur olarak eklenebilir (Hashas, 2015, 79).

Düşünür, İslam felsefesini, ya Yunan kavramlarının yanlış tercüme edilmesi ya da Yunan etik tartışmasının körü körüne taklit edilmesi nedeniyle İslam'ın erken zamanlarından beri kaybolduğunu öngördüğü ontolojik bir gerçek üzerinde yeniden temellendiriyor. Bu ontolojik gerçek, din ile siyaset arasındaki ve dünya ile uhrevî işler arasındaki "asıl birlik"tir ki, dini insan hayatı için hayati kılar, çünkü din ahlak demektir ve ahlaka sahip olmayan insan imkansızdır. Abdurrahman eserlerinde dinin ahlakla eşit olduğunu uzun uzadıya tartışır. Eserlerinde din ve ahlak bir olduğunu vurgular. Bu kavramları birbirinden ayırmaz, aksine onları tek bir ontolojik birim olarak ele alır. Aynı şey akıl için de geçerlidir. Abdurrahman'ın düşüncesinde akıl, din ve ahlaktan bağımsız bir varlık

olarak kabul edilmez (Hashas, 2015, 80).

Abdurrahman, ahlakın dinin bir parçası olduğunu veya dine tabi olduğunu söyleyen veya dinin ahlakın bir parçası olduğunu veya ona tabi olduğunu iddia eden teorileri reddeder. Ona göre Yunan ve Avrupa felsefeleri akli putlaştırmıştır. O, Batı medeniyetini bir lafız medeniyeti (ḥadārat al-qawl) olarak adlandırır. Çünkü ona göre insan konuşan veya akıl sahibi bir hayvandır ve bu konuşma/akılcılık onun soyut muhakeme kabiliyetinin bir sonucudur. İnşa ettiği ahlâk teorisine gelince, eylem medeniyeti (ḥadārat al-fi‘l) İslami dünya görüşünün bir parçasıdır. Özetle, İslam'da ahlak, dini veya akli takip eden veya bunlar tarafından takip edilen farklı bir varlık değildir. Aksine, etik dinin eşdeğeridir. Din ve ahlak birdir (Hashas, 2015, 81).

KAYNAKÇA

1)Abdurrahman, Taha. Dinin Ruhu: Sekülerizmin Sığılığında İlahi Sözleşme ve Emanet Paradigmasının Enginliğine . İstanbul: Pınar Yayınları, 2021.

2) Gündüzöz , Soner. "Batı Kaynaklı Teorilerin Referans Değeri Bağlamında Faslı Filozof Taha Abdurrahman'ın Emanet Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi- 25/1 (Haziran 2021): 139-155.

3)Hashas, Mohammed. "Taha Abderrahmane's Trusteeship Paradigm: Spiritual Modernity and the Islamic Contribution to the Formation of a Renewed Universal Civilization of Ethos". Oriente Moderno 95 (2015), 67-105.